

Un creator de lume – mai 1955, șase decenii de la despărțirea de George Enescu

(Grigore Constantinescu – 22 aprilie 2015)

Pornind de la o subtilă abordare programatică, existentă sau presupusă, ce se poate observa în subtextul multor opusuri enesciene, încă de la începuturile creației sale artistice, se constată modul în care muzicianul lasă posterității un mesaj emoțional menit a tălmăci viziunea sa despre cum ar voi sau ar trebui să fie lumea în care a trăit, de la momentul intrării în existență și până la trecerea hotarului veșniciei. „N-am făcut altceva – spunea George Enescu – decât să traduc ceea ce auzisem cântându-mi în inimă”. Pentru artist, România a fost un tărâm menit a înfățișa oamenilor de pretutindeni o imagine inconfundabilă imagistic, etic, afectiv reprezentând propriile sale trăiri de-a lungul anilor. Drumul acesta începe cu **Poema Română** „...acolo, departe, pe plaiurile Moldovei..., am străbătut o cale anevoioasă, străjuită de copaci ce se pierd în zarea îndepărtată”, mărturisește Enescu în anii săi târzii, ancorând în timp până la țarmul din **Vox Maris**. Această călătorie de creație are un înțeles personal, în comentarea muzicii enesciene, îngăduind contemporanilor să „vadă” lumea prin ceea ce putem intui că a fost formată de visul și orizontul personalității artistului.

În destăinuirile către Bernard Gavoty citim despre argumentele trecutului: „mama era, ca și tatăl meu, dintr-o familie de preoți ortodocși”, adăugând: „Iată-mă, deci de două ori pecetluit: ca om al gliei și ca mistic. Pământul și religia au fost cele două divinități ale copilăriei mele. Le-am rămas credincios... Și dacă sentimentele mele religioase s-au schimbat cu timpul, am păstrat totuși cucernicia față de religie, de tot ce este vrednic de ea”.

Din perspectivă cronologică, marele succes al **Poemei române** la Paris, în concertele Colonne, acum peste 100 de ani (Théâtre Châtelet, 6 februarie 1898) l-a determinat, constatând evenimentul, pe Stan Golestan să comenteze, într-o corespondență publicată în țară: „...ivirea pe orizontul muzical a unui nou soare”. Lucrarea semnifică una dintre primele excepționale sinteze muzicale ale spiritualității românești, sporindu-i importanța cosmogonică de care aminteam, pe plan universal. Ea cunună elemente specifice ale melosului popular și bizantin cu limbajul orchestral occidental. Contemporanii lui Enescu, la momentul **Poemei**, înțeleg că principalele ei surse melodice sunt: **doina, cântecul de joc și cântul bisericesc**.

Decenii mai târziu, când lumina acestui „soare” apusese, muzicologul Romeo Ghircoiașiu avea să-și îndrepte atenția (în Muzica, nr.5, din 1965) în special asupra acestei opere: „...materialul ei sonor și tonal brut, ce constituie baza unor motive latente, va reveni în noi și noi imagini de intonație ce vor defini lucrările sale următoare”. În acest înțeles, descifrăm forța lui George Enescu pentru a recrea din concepție personală, un cosmos – boltă cerească, om, pământ și ape – ce îi este propriu. Compozitorul Mircea Chiriac consemna primordialitatea „semnelor” **Poemei române** pentru George Enescu, între cele două secole, confirmând ideea că poate fi considerată, cum o sugeram, un moment de tinerețe al creatorului, existent cu consecvență de-a lungul anilor. La „capătul drumului”, eroul periplului a fost capabil, credem, să se oglindească în aceste pagini sonore juvenile. Cei care i-au urmat calea au fost, cum constată, și nu este singurul, Teodor Grigoriu, că au fost „fermeceți pentru tot restul vieții. Încă un motiv de a pleca pe ocean, ca un argonaut...”.

Însăși afecțiunea purtată acestei creații, pe care o investește cu titlul de onoare de prim opus, pledează pentru o schimbare de atitudine în fața actului componistic, din partea tânărului violonist virtuoz. Enescu se manifestă, în acest context, cu o vizibilă asumare de responsabilitate, atitudine ce îl va determina pe Paul Dukas să remarce, referitor la **Poema română**, că „din punct de vedere muzical, el pare mai vârstnic, iar în ceea ce privește siguranța condeiului și dexteritatea instrumentației, el pare a fi ajuns la maturitate”. Ce traversa sufletul acestui tânăr de 16 ani? După Viena, urmasa Parisul, dar nostalgiile moldave nu se stinseseră (și nu se vor stinge niciodată), păstrându-și ecoul până în primăvara anului 1955. Simțea dorința să se mărturisească, să arate de unde vine, iar mijlocul de adresare, mai complet decât un instrument, îi apare orchestra, prin intermediul formulării programatice, la intersecția poemului simfonic cu imaginile suitei simfonice. Totuși, să nu spunem că Enescu privește spre trecut, epigonic, ci se bazează pe ceea ce exista înaintea lui, pe ceea ce îl impresionase ca tânăr, ceea ce îi era accesibil, în scopul de a schița ca proiect o lume personală, cu care să-și convingă contemporanii. Deși integrat Franței, considera că Parisul nu-i cunoaște îndeajuns țara natală. Este prima dintre atitudinile constante ale vieții sale, această mereu aducere aminte în prim planul existenței artistului a tot ce este românesc și, în egală măsură, integrabil european. **Poema română** este primul gest explicit din multe care se vor succeda, de-a lungul timpului, forța de a crea o lume proprie după chipul și asemănarea plaiului natal și al omului ce-l locuiește.

„Imnul Regal – spune Răzvan Apetrei, directorul artistic al Cameratei Regale, a cunoscut poate cea mai frumoasă înveșmântare muzicală în **Poema Română** de George Enescu. Tânărul geniu moldav, la vârsta de numai 16 ani a avut extrem de inspirată viziune de a-l insera în deznodământul acestei capodopere... numerotată simbolic cu op.1 în catalogul creației sale”.

George Călinescu observa că Ideea programatică inspiratoare – cu elemente de filieră romantică – este „o lirică a liniștii și fericirii rurale, un horățianism”. Odată cu acumularea anilor, reluând ideea, poate mai subtil expusă, este notată cu aceleași referiri în **Impresii din copilărie** (lună, furtună, lăutar-doină, jocuri) sau în **Suita III-a „Săteasca”** (ulița, misterul nopții, jocurile). Deși mai apoi programatismul rămâne ca făgaș al realizării dramaturgiei muzicale, compozitorul se va îndrepta spre versul eminescian din **Simfonia a V-a** („Mai am un singur dor...”), căpătând de-abia prin **Vox Maris** o dimensiune subliniat rezolvată tragic, ce ne aduce însă din nou la acea primă viziune a furtunilor enesciene din **Poemă**.

Atitudinea compozitorului nu se deosebește foarte mult, dacă comparăm programul **Poemei române** cu cel privitor la **Vox Maris**. Suntem surprinși de consecvența modului de imaginare poetică a întregii desfășurări, de ceea ce îndrăznim a numi integrarea în natură, cosmogonia enesciană, facerea lumii în spiritualitatea creatoare a artistului. Ambele aspecte, așa cum reies din convorbirile cu Bernard Gavoty reflectă, mai bine-zis, consecvența existențială a lui Enescu: „O concepușem cu atâta dragoste și naivitate! Încercasem să evoc în această suită simfonică unele din amintirile mele din copilărie, transpuse sau, mai bine-zis, stilizate. Era o foarte îndepărtată evocare care reînvia imagini simple din țara mea natală, pe care o părăsisem de opt ani și care mă face și astăzi să-i regăsesc miresma și priveliștile... totul pornea din inimă!”.

Chiar dacă George Enescu se afla departe de țară, își dorea să evoce o anume ambianță. În creația amintită isonul apare într-o formă foarte apropiată de cea întâlnită în muzica liturgică ortodoxă, cea care nu acceptă nici polifonia, nici armonia și nici acompaniamentul instrumental sau orchestral. Însotirea de clopote repetă tradiția **Axionului**, imn închinat Maicii Domnului, cântat la

Liturghie, pe fundalul clopotelor, în cele mai multe biserici, iar isonul se impune ca o ipostază a monodiei încredințate vocilor de bărbați, alternând cu forme antifonice de prezentare a melosului conceput în stil bizantin. Nu este nici aici cazul vreunei preluări întocmai. Enescu își „regizează” atmosfera fără a se baza pe structuri ale modurilor bizantine, dar efectul este convingător, ca și cum ar fi făcut-o. Nu suntem prea departe, deja, de universul **Preludiului la unison**.

Aceste înfăptuiri sunt rezultatul unui instinct ale trăirii care, în cazul **Poemei**, îl determină să apeleze tot la memoria afectivă și atunci când lasă să se contureze, abia bănuite, vechi cântări bizantine de strană. **Poema română**, adesea trecută cu vederea în enunțul capodoperelor, devine creație de hotar nu numai în catalogul compozitorului, dar și în istoria muzicii românești.

Acum mai mult de un secol, Iosif Vulcan identifica în **Poema română**, prezentată în primă audiție, după Paris, la București, în primăvara anului 1898, cântarea preoților din altar. Chiar Enescu amintea de această cântare a preoților, care se aude, în ecoul memoriei, după clopotele de la vecernie cu „ușa deschisă larg”. O prudentă discreție îl determină să nu insiste prea mult, dincolo de culoare, asupra prezenței timbrale a vocii, permițându-i doar să facă mai bogate sonoritățile. Desigur, parcă devansând un moment de creație nu prea îndepărtat, Enescu apelează și la citarea motivului folcloric (cel lăutăresc) în cea de a doua parte a **Poemei române**, „purtând în mod profund – spune compozitorul – amprenta trecutului din care am crescut...”. Este, în expresia componistică, un exercițiu dus, mai apoi, la măiestrie prin cele două **Rapsodii române**, idee de care nu se îndepărtează, chiar dacă gestul creatorului este mai elaborat, în „**Săteasca**” sau **Uvertura de concert**.

Încă din timpul prezentării **Poemei române**, dualitatea existențială virtuoz-creator îl va urmări insistent, nu neapărat ca o întrebare la care nu putea răspunde. Așa cum citim în confesiunile sale, rămâne o enigmă ce devenise obsedantă mai ales prin implicarea celor care, în epoca Poemei, îl înconjurau pe artist și căreia doar posteritatea i-a echilibrat componentele: „Făceam o ucenicie destul de dureroasă – ne spune Enescu – căreia trebuie să ne supunem: faptul că același om stăpânește două meșteșuguri displace multora... **violonist**... spuneau compozitorii, e **compozitor** spuneau virtuozii. De altfel existau și variante: **Atenție!** proclamau unii. **Va fi un foc de paie!** spuneau alții. În fond era același refren.”

Revenind la imaginea pe care am propus-o, **Poema română** este un portret de tinerețe al artistului ce-și dorește și se simte capabil să creeze lumea. Acele cuvinte ultime, care încheie simbolic convorbirile cu Bernard Gavoty, le recitim, având în memorie drumul compozitorului, care ni se înfățișa drept o promisiune, mai bine-zis un proiect împlinit, în care palpită cosmogonic, lumea începuturilor vieții sale: „Povestea aceasta începe acolo, departe, pe plaiurile Moldovei... A fost lung, desigur, acest drum. Cât de scurt mi s-a părut.”